

STRATEGINIO EFEKTO PROBLEMAS LIETUVOJE

Edmundas Smilga, Vaidutis Laurėnas

Ekonomikos institutas, Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos plėtotės strateginio efekto problemos. Strateginiu efektu vadinama valstybės ir visuomenės plėtotės negrįžtamumo sąlygų vertinimo, prognozavimo ir valdomumo sėkmė, kurią rodo valstybės ir visuomenės gebėjimas reaguoti į neišvengiamus plėtotės trukdymus išlaikant norimą gyvenimo kokybę. Strateginio efekto problema būdinga visiems kraštams. Tuo tarpu Lietuvoje esama valstybės valdymo praktika, strategavimo diskretiškumas, „smegenų centrų“ stoka, strategų „rekrutavimo“ tvarka, ribotas visuomenės gebėjimas „priimti“ strateginius signalus neleidžia pasiekti didesnio negrįžtamos plėtotės efekto: per trumpą 15 metų laikotarpį Lietuva ne kartą buvo atbloškta atgal, kas gali ir vėl pasikartoti. Siūloma diskusija, ar Lietuvoje galimas plėtotės negrįžtamumas, einant pramintu aukštos plėtotės šalių keliu, ar galimi kiti „vijimosi“ scenarijai?

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: holistinis mąstymas, „minties fabrikai“, strateginis efektas, strateginis valstybės valdymas.

Abstract

The article deals with the problems of the strategic effect of Lithuania's development. The strategic effect has been defined by the authors as the success of the assessment, prediction, and management of the irreversibility conditions of the state and society development that is measured by the ability of the state and the society to react to any impediment to the development without endangering the quality of life. The authors are fully aware of the fact that the problem of the strategic effect is characteristic of all countries to some or other degree. In Lithuania, however, the present state government practice, the discretion of strategic planning, the shortage of „brain centres“, the routine of strategist recruiting, as well as vastly limited abilities of the society „to receive“ strategic signals, interfere with the achieving of any major effect of irreversible development; over a short period of 15 years, Lithuania has been thrown back a number of times, and there are no guarantees that the experience will not repeat in the future. The authors also suggest initiating a wider discussion on the following subject: should Lithuania, that is not characterised by high developmental standards, follow the well-trodden path of highly developed countries in order to achieve the irreversibility of the development, or are any other scenarios of catching-up with them a possibility?

KEY WORDS: holistic thinking, strategic effect, strategic state government, „thing-tanks“.

Įvadas

Per tą laiką, kuris praėjo nuo nepriklausomybės atkūrimo, šalia padarytų ir daugiau ar mažiau pavykusių darbų iškilo ir neišspręstos valstybės, visuomenės raidos problemos. Tarp jų – strateginio mąstymo skatinimas ir jo rezultatų valstybinis formalizavimas, apskritai sistemingas strateginis valdymas.

Pasaulio valstybės lyderės valdomos ir strategiškai, jos yra patyrusios strateginį efektą. Strateginių tikslų formulavimas, sudėtingo jų turinio atskleidimas ir politikos planavimas atskiruose valstybės sektoriuose yra svarbus ir būtinas etapas kiekvienai visuomenei, kuri nori sparčiai ir negrįžtamai kurti savo ateitį. Strateginis valdymas, kaip savitiksliis dalykas, yra pagrindinė valstybės ir visuomenės negrįžtamos plėtotės sąlygų kūrimo priemonė. Žinia, ne kiekvienas sėkmingos plėtos etapas tampa kito sėkmingo plėtos etapo prielaida, tačiau strateginio valdymo esmė ir yra siekis išvengti tokios nesėkmės ar tariamos „sėkmės“, kurios atveju valstybė ir visuomenė būtų atbloškta atgal, nusiviltų, būtų nepatenkinta, galiausiai pradėtų nepasitikėti. Šalys lyderės pereidamos iš vieno plėtotės etapo į kitą strateginės išvalgos dėka geba mažiausiai prarasti.

Plėtotės sėkmė ne visada išreiškiama kiekybinėmis charakteristikomis. Pastaruoju metu akcentuojami socialinio kapitalo (atskirų individų ar jų bendruomenių tarpusavio santykių visuma, kurios pagrindinė komponentė yra pasitikėjimas) kaupimo, net jei ekonominio kapitalo augimas tampa problemišku, tyrimai (Fukuyma, 1999). Lietuvoje dar nelabai suvokiame, kad socialiniai pokyčiai yra tokie pat svarbūs, kaip technologiniai ar ekonominiai-finansiniai. Bet tik sistemiškas strateginis valdymas, kartu su geopolitinių, geoekonominių (išplėtotą

geoekonomikos samprata pateikta E. Kočetovo [E. Koчетов, 1999] studijoje) kodų dinaminė analizė, geostatistinės veiklos planų operacionalizacija gerina valstybės ir visuomenės naujos raidos kokybę paieškas.

Valstybės valdymo rezultatai Lietuvoje rodo, kad labiau dominuoja einamieji konjunkturniai, o ne ilgalaikiai strateginiai tikslai. Negalime tvirtinti, kad didesnis dėmesys skiriamas plėtotės kokybei. Lietuvoje paprasčiausiai dar negalėjo susikurti strateginio mąstymo kultūra.

Naujausias strateginio mąstymo ir valdymo stokos pavyzdys yra ES struktūrinių fondų naudojimas plėtojant ne pačias perspektyviausias kryptis. Pavyzdžiui, sunku išvelgti nors kiek didesnį dėmesį tikrai strategiškai svarbiai žinių ekonomikos puoselėjimo kryptiai. Rodos, ne visi suprantame, kad tik modernias technologijas diegianti ir naują produktą kurianti šalis gali būti pasiturinti ir net turtinga.

Strateginio valdymo sistemos nebuvimas, tiksliau, jos neveikimas valstybės lygyje per pastaruosius metus neleidžia Lietuvai pasiekti geresnių socialinės-ekonominės raidos rezultatų, aiškiau suformuluoti, visapusiškai struktūrizuoti ir pagrįsti užsienio politikos, ypač plėtojant ekonominius, gamybinius, technologinius, mokslinius ir kultūrinius ryšius, taip pat išugdyti visų modernių Lietuvos valstybės veiklos sričių ir jų ryšių su įvairiomis užsienio rinkomis konkurencinį potencialą. Labai trūko visapusiškai apsvaistytos, socialinėmis vertybėmis grįstos ir į ateitį nukreiptos visuomenės socialinio kapitalo ugdymo ir didinimo strategijos, be ko neįmanomas modernios visuomenės ir modernios valstybės kūrimas.

Autoriams žinoma nemažai strateginiais vadinamų Lietuvos raidos dokumentų. Tačiau čia kalbama apie visuomenės, jos technologinės-gamybinės, ekonominės,

socialinės, politinės infrastruktūros plėtojimo sėkmės problemišumą, keliamas klausimas, ar, pavyzdžiui, pastarųjų metų ekonomikos augimas yra negrįžtamas, o socialinė raida proporcinga ekonominio augimo sėkmei? Narystė NATO ir ES paprastai apibūdinama kaip Lietuvos strateginė sėkmė, verta papildomos analizės – kad ir įstojimo-priėmimo dilemos kontekste. Savaimė suprantama, kad įstojimas į NATO ir ES yra teigiamas dalykas, tačiau realiai šių tikslų pasiekimas mūsų valstybės lyderiams ir visuomenės elitui, t. y. potencialiems strategams, nesuteikė kūrybinio impulso ir norimo pagreičio, kuris būtinas, siekiant nukreipti valstybę ir visuomenę į veiksmingos plėtotės kelią. Priešingai, valstybės valdomumas ir visuomenės raidos numatomumas tampa vis didesne problema.

Straipsnyje aptarsime svarbią neveiksmingo valdymo priežastį – nepakankamą strateginės minties integravimo galimybių Lietuvoje išnaudojimą tiek valstybės, tiek jos institucijų bei pagrindinių sektorių lygmenyje. Studijuojant teigiamą ir neigiamą Vakarų šalių patirtį galima gauti labai veiksmingų receptų. Vis dėlto mechanškai iš svietimos terpės perkelti valdymo modeliai mažai naudingi. Būtina juos kūrybiškai taikyti, atsižvelgiant į esamą kontekstą, kultūrinį paveldą, vertybinių nuostatų kitimo dinamiką ir t. t. Tai reikėtų daryti greičiau, nes laiko veiksnys veikia besivejančios šalies nenaudai. Plėtotę paspartinti gali „minčių fabrikų“ Lietuvoje atsiradimas ir produktyvi jų veikla. Aktuali yra strategų kvalifikavimo problema. Jų ieškoma sudėtingoje, neretai prieštaringoje mokslininkų-politikų-valdininkų jungtyje.

Svarbus straipsnio motyvas – diskusijos dėl plėtotės mėgdžiojimo mažinimo skatinimas. Lietuvą galima apibūdinti kaip besivejančios plėtotės valstybę ir visuomenę. Tai byloja, kad kraštas turi vidinį plėtos potencialą, kurį produktyviai sujungus su išorinėmis plėtotės galimybėmis, galima tikėtis negrįžtamo raidos proveržio. Šiai jungčiai Lietuvoje stinga strateginio koordinuotumo ir naujų idėjų.

Žinoma, kalbant apie valstybės valdymą, norėtusi visų pirma išskirti strateginio valdymo posistemės kūrimo svarbą Lietuvoje. Autorių pozicija remiasi tuo, kad strateginio valdymo metodologija, valdymo struktūros ir funkcijos valstybės ir sektorių lygyje gali ženkliai padidinti valdymo veiksmingumą, ypač akcentuojant kūrybinę žmonių – piliečių, specialistų – energiją, jos pasireiškimo skatinimą ir sutelkimą siekiant norimų tikslų.

Straipsnyje siūloma valstybės strateginio valdymo koncepcija padėtų įgyventinti teigiamus pokyčius technologijų, visuomenės, ekonomikos ir finansų, kultūros ir mokslo, politikos ir saugumo srityse, padėtų išvengti ar gerokai sumažinti neigiamus pokyčių padarinius.

1. Neveiksmingo valstybės strateginio valdymo padariniai

Kol neveikia veiksminga valstybės strateginio valdymo sistema, gana dažnai galima stebėti bereikalingą, t. y. mažai veiksmingą, energijos (plačiąja prasme) eikvojimą taktiniame valstybės ir jos pagrindinių sektorių valdymo procese. Bereikalingas energijos ir išteklių (ne

tik finansinių, informacinių, bet ir intelektinių) eikvojimas pasireiškia taip:

- neproduktyvių, dažniausiai trumpalaikių, vienas nuo kito atsietų, tam tikrų įtakos grupių inspiruotų tikslų (visų pirma taktinių) formulavimas pagrindinėms žinyboms ir struktūroms vietoj strateginių tikslų sistemos tiek valstybei, tiek ir pagrindiniams jos sektoriams kūrimo;
- valstybės galimybių suvokimas (gal nesuvokimas), kai nematoma plėtos segmentų vidinių ryšių ir jų visumos;
- nelabai suvokiamos visuomenės, pagrindinių jos grupių strateginės galimybės, kai šios grupės traktuojamos ne tik kaip prašytojai, įkyriai besibeldžiantys į valstybės institutų duris, o vertinamos kaip produktyviai dirbančios, kūrybingos savo ir savo vaikų ateities kūrėjos, kartu ir savo valstybės, miesto, regiono tvarkytojos;
- neadekvatus, pernelyg supaprastintas asmens galimybių suvokimas, kai visuomenėje vyraujanti vertybių sistema vis dar skatina reikalauti iš valdžios „gėrybių ir nuolaidų“, o valstybės valdymo institutų vadovai neskatina kitokios (šiuolaikinės) asmenybės, kuriai būtų būdinga aktyvi pilietinė pozicija, aktyvumas ir atsakomybė tiek socialinėje, tiek profesinėje srityse, saviraiškos formų, neragina jungtis į modernias asociacijas, kurios padėtų įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, derančius su regiono, miesto ar miestelio, kaimo ar ūkio šakos perspektyviniais tikslais;
- „vijimosi strategijose“ plėtos tikslai formuluojami ir sėkmė garantuojama taikant mėgdžiojimo (kitų šalių jau nueito kelio kopijavimo) metodologiją;
- valstybės institutų abejonės modernizuojančiuoju savo potencialu.

Akivaizdu, kad nepakankamai apmąstytas kūrybinės energijos, bendradarbiavimo ir pokyčių siekimo energijos panaudojimas lemia neigiamus rezultatus, neigiamą sinergiją. Pastaroji, panašiai kaip radiacija, ne iš karto pastebima, bet lemia totalinį neigiamą rezultatą.

Kalbant apie metodologiją, norėtusi pasakyti, kad Lietuvos valstybės ir ūkio valdymo sistemoje per pastaruosius metus įsigalėjo pernelyg didelis istorinis ir rinkos redukcionizmas, dėl ko strateginių sprendimų paieškos nebuvo labai kūrybingos, trūko ir trūksta konceptualių idėjų, projektų ir tikslų (Grėbliauskas, 2002; Grėbliauskas, Smilga, 1999). Nebuvo nagrinėjamos ir net kaip tikslas negvildenamos tokios problemos, kaip atskiros ūkio šakos ar socialinės infrastruktūros šakos naujos raidos kokybės siekis. Nauja kokybė leistų siekti ne taktinių rezultatų, o užtikrintų strateginį „proveržį“. Svarbu suvokti, kad jokia svarbi situacija visuomenėje, kultūros, socialinėje ir sveikatos apsaugos srityse, dinamika versle (tam tikroje jo šakoje, pvz., energetikoje) ar tinklinėje struktūroje ir t. t., neišmanoma, jei neatitinka konkrečios vystymosi strategijos. Kiltų natūralus klausimas: ar tokią strategiją (tarkim, mokesčių sistemos keitimą, atskirų gyventojų sluoksnių gyvenimo kokybės gerinimą, universitetinio potencialo ugdymo kryptį

nustatymą; pramonės, pagrindinių jos šakų konkurencingumo didėjimą ar stagnaciją, eksporto ir importo politikos pokyčių suformavimą ir t. t.) numatė ir pagrindė mūsų pačių valdymo specialistai ir vadovai – strategai, ar tai išorės jėgų inicijuota raidos strategija, kuri susiklostė tarsi „savaimė“ ir įgyvendinama be didesnio pasipriešinimo.

Taip formuluojamas klausimas apie plėtotės savivokumą: ne tik valstybės lyderių ar visuomenės elito, bet apskritai visuomenės lygmenyje. Savivokumo trūkumo padariniai – nusivylimas ir nepasitenkinimas plėtote. Tai ne lauktinas, bet esamas reiškinys Lietuvoje (Laurėnas, 2001).

Susiklostė prieštaringa situacija. Žinoma, kad modernios visuomenės nūsūka nuo mobilizuojančios valstybės veiklos, nepasitikėdamos ja kaip perdėm centralizuota, etatizmu gresianti veikla. Lietuva, nors ir nėra modernių valstybių ir visuomenių nuošalyje (dažniausia Lietuva priskiriama iš dalies periferinių šalių grupei), vis dėlto nėra lygiaverčiai išsivysčiusi. Čia taip pat tikimasi, kad visuomenė yra pajėgi telktis ir be mobilizuojančių valstybės pastangų. Nuoseklesnė analizė byloja, kad ankstoka daryti išvadą dėl Lietuvos: kol nėra „centralizuotai“ skleidžiamų idėjų, visuomenės sutelktumas yra problema. Negalėtume tvirtinti, kad didesnis visuomenės individų susitelkimas ties savimi, o ne bendruomene ar visuomenės reikalais yra krašto intensyvios plėtos išdava. Priešingai, manome, kad mėginimas veikti pagal principą „kiekvienas už save“ yra nusivylimo ir nepasitenkinimo atskiros bendruomenės ar apskritai visuomenės raida išdava.

Taigi Lietuvoje neatidėliotinai reikia steigti strateginio planavimo ir valdymo institucijas. Strateginio valstybės valdymo (ne direktyvinio, su kuriuo dažniausiai tapatinamas etatizmas) sistemoje tai būtų svarbi grandis. Tokia institucija padėtų aukščiausiems valstybės vadovams priimti strateginius sprendimus ir juos įgyvendinti, „praplėstų“ valstybės vadovų strateginį akiratį, pateikdama svarstyti daugiau alternatyvų formuluojant valstybės tikslus, nustatant jų turinį, ypač strateginius tikslus, derinant, projektuojant sinerginio efekto gavimo galimybes valstybei svarbiose jos raidos srityse (Smilga, Čičinskas, 2003).

Pagrindinis minėtos institucijos uždavinys būtų vadina mojo „visumos matymo“ išsiugdymas, žvelgiant į Lietuvos valstybės plėtos 10–15–25 metų perspektyvą. Kuriant tokią visumą ar „strateginės plėtos erdvę“ turėtų pasireikšti kūrybinis įvairių sričių Lietuvos specialistų potencialas, panaudota jų kvalifikacija ir akiratis, įgyti bendraujant su kompetentingais savo srities specialistais iš viso pasaulio.

Kai nėra strateginės minties proveržių, kai nenustatomi plėtotės prioritetai, pokyčiai valstybėje ir visuomenėje tampa neprognozuojami, nevaldomi. Valstybės institucijų rankose yra galingų svertų, svarbu, kaip jie bus panaudoti. Iki šiol suminis jų poveikio rezultatas nėra labai blogas, bet galėtų būti geresnis.

2. Populizmo antistrategiškumas

Atsakydami į klausimą, kodėl Lietuvoje strateginiams tikslams, strateginiam valdymui neteikiamas reikiamas dėmesys, negalėtume apeiti čia išsagalėjusio populizmo. Būtent populizmas nukreipia valstybės ir visuomenės plėtotę nuo strateginių tikslų. Populizmo „strategija“ vadovaujasi principu „čia ir dabar“.

Populizmas (politikų veiksmams, paremti argumentais, atitinkančiais vyraujančius visuomenės lūkesčius ar net fantazijas) visada yra potencialus, dažnai ir realus politinio vyksmo palydovas. Lūkesčiai kinta keičiantis žmonių socialinei situacijai ir priklauso nuo to, kokia informacija jie disponuoja. Be jokios abejonės, politikai ne tik stengiasi tenkinti visuomenės lūkesčius, bet ir juos skatinti.

Populizmas subuoja socialinių įtampų metu. Paprastai remiamasi tais socialiniais sluoksniais, kurie vadinami žemesniaisiais (skurdžiau gyvenančiais, mažiau išsilavinusiais, lengviau manipuluojamais, į paternalizmą linkusiais žmonėmis). Tai palankiausia dirva populizmui. Dabartinė populizmo banga Lietuvoje susieja socialinį nepasitenkinimą ir nepasitikėjimą, atmiežtus jau ilgokai neišsipildančiais besivejančios visuomenės lūkesčiais. Pripažinkime, kad visuomenėje vyrauja ekonomikos augimo ir gyvenimo lygio kilimo lūkesčiai. Tuo tarpu penkiolikos metų raidos rezultatas – neturtingas kapitalizmas su visomis jo problemomis ir padariniais: struktūriniu nesuderinamumu; žinių ekonomikos stoka, taigi ir naujo produkto nekūrimu; socialine segmentacija ir periferizacija; abejojimu gyvenimo pagerėjimo perspektyva; neteisingumo pojūčiu; įsitikinimu, kad negali nieko pakeisti. Viešai ginčijamasi tik dėl to, kiek Lietuvos žmonių palietė neturtingas kapitalizmas – 60 ar 40 procentų. Šie žmonės tiesiog natūraliai reikalauja gerovės „čia ir dabar“. Jų palankumo rinkimuose siekiantys politikai taip pat atsisako strateginių tikslų ir susitelkia ties kasdieniais.

Populizmo banga Lietuvoje kilo pažeidus „socialinį susitarimą“: neturtingi visuomenės sluoksniai negavo savo visuomenės sėkmės dalies, o turtingieji nenori su jais dalintis rūpesčiais krizės metu. Istorinis patyrimas byloja, kad pats savaimė ekonominis augimas neapsaugo visuomenės nuo pauperizacijos.

Populizmas, be abejonės, atitinka kai kuriuos besivejančios visuomenės lūkesčius. Lietuva, kaip ir kitos panašaus istorinio likimo šalys, priklauso besivejančių, o ne beviltiškai atsilikusių šalių grupei. Tai reiškia, kad Lietuvos žmonės dar nėra praradę vilties, jog jų gyvenimas atitiks bendruosius Europos standartus. Tai skatina savotišką istorijos „greitinimą“.

Populizmas – tai ir reakcija į kaitos klaidas. Lietuvoje įvykę nemažai didelių pokyčių. Natūralu, kad dideli pokyčiai lemia klaidas, dažniausiai nemažas, yra pavojų ir netikėtumų. Kaitos klaidų išvengti nepavyko. Visuomenėje ilgainiui atsiranda ilgalaikių kaitos tikslų baimė.

Vykstant dideliems pokyčiams dalis visuomenės paprastai praranda realybės jausmą, elgiasi inertiškai, populistams atsiveria puiki veikimo erdvė, nes tai, ko visuomenė nesupranta ar neįsisaūmonina, tampa populistinės kritikos ar abejonų pagrindu. B. Kuzmickas (2003)

yra teigus, kad asmenys, kurių gyvenimui ir savimonei daugiau ar mažiau būdingi visi pereinamojo laikotarpio tapatybės aspektai, nėra vyraujantis visuomenės sluoksnis.

Kol kas neaiškus nuosekliomis besivadinančių ir su populizmu kovojančių (?) politinių jėgų indėlis – sąmoningas ir nesąmoningas – skatinant tą patį populizmą. Net ir tradicinėmis save vadinančios politinės partijos nestokoja populizmu. Negalėdamos išvengti prokapitalistinės politikos, jos užleido vietą rinkos fundamentalizmui ir norėdamos gražinti visuomenei socialinę, vertybių pusiausvyrą taip pat naudojasi populizmo elementais.

3. Holistinio požiūrio svarba kuriant strategiją, arba, kodėl nepakanka tik didinti ekonomikos augimo tempus?

Rodos, nieko naujo nepasakysime teigdami, kad strateginis mąstymas skatina matyti visumą. Tačiau vertinant strateginio valdymo praktiką dažniausiai pastebima būtent visumos matymo stoka. Priminsime vieną seną tiesą. Visuma nelygi dalių sumai; ji nei didesnė nei mažesnė už ją. Ji kokybiškai kitokia, lyginant su dalimis, kurios yra integruotos į visumą. Tačiau svarbu tai, kad susidaranti visuma keičia dalis (posistemas). Pavyzdžiui, visuomenės koevoliucija reiškia visų posistemių transformaciją dėl koherentinių ryšių nustatymo mechanizmų bei šių posistemių kitimo parametrų suderinimo.

Holistinis požiūris į valstybės raidos procesą, strategiją ir tikslus leidžia aiškiau suvokti strateginio valdymo galimybes ir ribas. Šiuo aspektu valstybės raidos strateginis tikslas (tikslai) aprėpia tiek ekonominio-finansinio pobūdžio, tiek ir kitas pastangas bei įsipareigojimus: technologinės, kultūrinės-socialinės prigimties, politinio (geopolitikos ir geostrategijos), karinio ir nacionalinio saugumo, informacinės-komunikacinės sistemų, taip pat transcendentinio pobūdžio pastangas. Vakarų pasaulio patirtis rodo, kad technologijas, visuomenę, ekonomiką, kultūrą, mokslą ir politiką sieja sudėtingi tarpusavio ryšiai ir įtakos (Trout, 2004). Jie keičia pasaulį, bet nebūtinai į gerąją pusę. Tai priklauso nuo žmonių, ypač vadovų: svarbu, kaip pastarieji diegia naujas technologijas, pritaiko jas žmonių reikmėms, jų svajonėms ir projektams konkrečiose gyvenimo sąlygose.

Pas mus vyrauja stichiškai susiklostęs, o gal tarptautinių finansinių institucijų ar intelektualų įteigtas požiūris, jog sparčiai augant ekonomikai, mūsų valstybė ir jos visuomenė gana lengvai spręs ir kitas problemas. Deja, taip nėra. Rodos, politinis ir intelektualinis šalies elitas to nesuvokia ir net nemėgina nagrinėti.

Straipsnio autoriai nenusiteikę neigti ekonomikos augimo svarbos, tačiau nesutinka su „struktūriniu fatalizmu“, tarsi visuomenė yra sistema, kurios elementai yra taip glaudžiai susiję, kad vieno jų pokyčiai neišvengiamai lemia kitų pokyčius. Svarbu, kad mūsų visuomenė susigrąžintų moralinių vertybių reikmę, taip pat pagrindines bendravimo ir bendradarbiavimo normas, jos nariai laipsniškai dėtų daugiau valios pastangų ir siektų veiklos kryptingumo, bendruomenės tikslų. Kitaip greisia pavojaus, kad augant ekonomikai, visuomenė gali

pakrikti (socialiniu-kultūriniu požiūriu). Tai ypač svarbu, kai tenka mąstyti apie plėtrą, jei nėra didesnio ekonominio augimo. Jo stoka pasaulyje jaučiama net du pastaruosius dešimtmečius. Pastebima, kad šiuolaikiniame pasaulyje grėsmingas tampa prieštaravimas tarp perdėtų lūkesčių ir realių socialinių-ekonominių galimybių. Nors ekonominis augimas jau nesiejamas su jo eksponentine forma, tebetikima, kad jis gali būti begalinis, o augimo ribų išvalgos smerkiamos, vadinamos perdėtu aliarmizmu.

Holistinis principas numano atsakymą net ir į klausimą, kaip ekonominę sėkmę keisti socialine sėkme? Pataroji suvokiama kaip žmogaus pasirinkimo galimybė išsaugoti ar gražinti sveikatą, natūralią gamtinę aplinką, įsigyti ir tęsti išsimokslinimą, susidaryti tam tikras kultūrinės orientacijas, apsirūpinti svarbiausiais gyvenimo reikmenimis (maistu, drabužiais, būstu, komunikacijos priemonėmis). Socialinės sėkmės nedera susiaurinti iki socialinės apsaugos (rūpybos), kuri yra labai svarbi, bet tik viena socialinio efekto komponentė, pradedanti veikti, kai žmogus praranda galimybę rinktis. Beje, socialinės plėtros apibūdinimas tik atskiro žmogaus pasirinkimo galimybėmis yra akivaizdžiai nepakankamas. Socialinė plėtra – tai pastangos sudaryti pasirinkimo sąlygas visiems visuomenės nariams ir taip įtvirtinti socialinį teisingumą. Sveikatos apsaugos, išsimokslinimo, kultūros, būsto, buities reikmenų prieinamumas visada buvo opiausias dalykas žmonių tarpusavio santykiuose.

Ekonominis augimas nėra socialiai „nekaltas“. Orientavimasis į ekonominį augimą reiškia ir ekonomikos lyderių – viso socialinio sluoksnio – prioritetų pripažinimą ir valstybėje, ir visuomenėje. Akivaizdu, kad ekonominei klasei labiau prieinamos geresnės gyvenimo sąlygos ir buities reikmenys. Bet turiniai skirtumai neskatina visuomenės solidarumo.

Tenka vis dažniau kreipti dėmesį į modernios valstybės ir šiuolaikinės visuomenės kokybiškos raidos proceso ypatumus. Įdomu pastebėti, jog net 2004 metų Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatai (amerikietis E. Prescottas ir norvegas F. Kydlandas), plėtodami dinaminę makroekonomikos teoriją, aiškindami ekonomikos pakilimą ir nuosmukių priežastis, verslo ciklą varomąsias jėgas, padarė kiek nelauktą išvadą, kad valstybės ir visuomenės ekonominės-socialinės raidos procesuose svarbus netikėtas socialinis parametras – pasitikėjimas (Vilkas, 2005). (Žinia, pasitikėjimas yra svarbiausias apibūdinantis socialinį kapitalą.) Turimas galvoje pasitikėjimas vyriausybės politika, verslo partneriais, politiniais lyderiais ir oponentais, visuomenės lyderiais, bandančiais aiškinti nuosmukio atskirose srityse priežastis (pvz., sveikatos apsaugos ar socialinės rūpybos sistemose ir kt.). Jei tokio pasitikėjimo visuomenėje trūksta, vyriausybės vykdoma politika gali būti mažiau veiksminga, negu tikėjosi valdančioji partija, premjeras ir ministrai, o investiciniai projektai (jų įgyvendinimas) praktiškai nepagerina gyvenimo kokybės, neskatina vidurinės klasės augimo ir pan.

Žymus JAV sociologas ir politologas F. Fukuyama (1995), keletą metų dirbęs viename svarbiausių „minčių fabriku“ – „Rend“ korporacijoje, savo knygoje „Pasiti-

kėjimas“ nagrinėja priklausomybę tarp socialinių ryšių, šalies ir visuomenės ekonominės plėtros. Mūsų nuomone, svarbu tai, kad „Rend“ ekspertas, talkinęs rengiant ne vieną JAV strateginę programą, puikiai žinantis, kas yra strateginis valdymas valstybės ar valstijos lygyje, atkreipia dėmesį, kad ne kiekvienoje visuomenėje galima diegti konkretų ekonominį ar socialinį modelį.

Iš pateiktų samprotavimų seka konceptuali išvada: norint organiškai sujungti ekonomikos augimo ir verslo ciklą varomasias jėgas su gerai suvoktais socialinių-kultūrinių ir saugumo transformacijų esme ir turiniu, būtina diegti valstybės strateginio valdymo sistemą, kuri apimtų ir socialinio kapitalo fenomeną.

Šiuolaikinių valstybės institutų veikla turi būti derinama su tradicine kultūra, su tokia kryptinga jos plėtra, kuri pasireikštų socialinio kapitalo augimu, visuomenės narių pasitikėjimu vieni kitais. Strateginis valstybės valdymas leistų siekti ekonomikos konkurencingumo ne tik technokratiniais būdais, bet ir „sudvasinant“ ekonominį gyvenimą. Šiame kontekste būtų įmanoma siekti ir kitų valstybei svarbių sektorių raidos strateginių tikslų.

Tobulinant visumos matymą svarbi valdymo funkcija – strateginė sintezė, organiškai jungianti ne tik finansinius-ekonominius ir technologinius indikatorius (tikslus), bet ir sociologinius, psichologinius, politinius veiksnius ir tikslus. Iki šiol tokios strateginės sintezės pastangų valstybės valdyje nesimatė, ryškėjo atskirų visuomenės grupių susipriešinimas.

Beje, „visumos matymo“ reikia ne tam, kad lygiagrečiai būtų plėtojamos visos sistemos dalys, bet tam, kad galima būtų nustatyti kertinę plėtotės ašį ir numatyti jos teigiamą poveikį visai sistemai. Primename, kad visuma, kokia ji bebūtų, keičia ją sudarančias dalis, net vadinamąsias „ašines“. Ar ne todėl, kad dar neįvertintos pastarosios aplinkybės, nesiryžtame suteikti realaus strateginio proveržio statuso žinių ekonomikai.

4. „Minčių fabriku“ paskirtis – konceptuali žvalgyba

Šiuolaikinė vadyba teigia, kad maždaug 10 proc. veiksmingų sprendimų, tikslų ir panaudotų išteklių nulemia 90 proc. visų gaunamų rezultatų. Tai galima padaryti tik esant konceptualioms išvargoms.

Remdamiesi strateginio valdymo filosofija, galime teigti, kad valstybės ir visuomenės raidą teigiamai galėtų ir turėtų veikti kūrybiški elito atstovai, jei būtų kaip panaudoti jų potencialą ir patirtį. Viena tokių institucinių-organizacinių formų galėtų būti „minčių fabriku“. Tokių analitinių centrų veikla Lietuvoje leistų:

- gauti ir disponuoti svarbia strategine informacija;
- numatyti problemų sprendimo perspektyvą;
- rengti strateginių manevrų projektus ar scenarijus;
- formuluoti ambicingus valstybės ir visuomenės plėtotės tikslus.

Naujausias „minties fabrikas“ Lietuvoje yra viešoji įstaiga „Strateginių studijų centras“ (SSC), įsteigta kelių valstybės žinybų ir universitetų pastangomis.

SSC yra tas veiksmingas institutas, galintis padėti kurti valstybės strateginio valdymo sistemą ir kartu tapti veiksminga grandimi, rengiant, pagrindžiant strateginius geopolitikos ir geoekonomikos, užsienio ir vidaus politikos, ekonominio ir nacionalinio saugumo užtikrinimo, ūkio ir socialinių procesų raidos valdymo, kitų sričių sprendimus, programas, scenarijus.

SSC siekia rengti projektus valstybės institucijoms, ūkio šakoms ar pošakiams, verslo struktūroms, kurios galėtų pretenduoti į visaverčių žaidėjų statusą tarptautinėje ekonominėje erdvėje. Svarbu pažymėti, kad SSC specialistai – tai ne tik geopolitinių kodų tyrinėtojai, vykdanys fundamentinius ir taikomuosius tyrimus (Laurinavičius, Motieka, Statkus, 2005; Daniliauskas, Janeliūnas, Kasčiūnas, Motieka, 2005), bet ir strateginių valdymo metodų kūrimo bei taikymo profesionalai (Smilga, Čičinskas, 2003). Sujungus šias dvi tyrinėjimų kryptis, tikimės, bus gauta gerų geoekonominio efekto projektavimo ir įgyvendinimo rezultatų. Iki šiol panašūs darbai, kiek yra žinoma, Lietuvoje nebuvo atlikti.

Aktuali konceptualios žvalgybos komponentė yra tikslų siekimo (ne tik jų nustatymo) tempai. Visuomenės ne lyderės visada nori kuo greitesnės sėkmės; jų lūkesčiai visada perdėti. Todėl projektuojamos didelės apimties ir sparčiai vykdomos reformos. Žengiant dideliais žingsniais, galima padaryti ir didelių klaidų. Pastarųjų Lietuvoje, deja, taip pat nemažai padaryta. Tad konceptuali dilema yra tokia: plėtotis „gigantmaniškai“, bet su neprognozuojamais padariniais, ar plėtotis „žingsnis po žingsnio“ ir kontroliuoti bent artimiausią ateitį.

„Minties fabrikams“ tikrai pakaktų darbo. Jau pastebėjome, kad kaitos procesai Lietuvoje vyksta be naujų idėjų. Juos veikia du nenauji, bet per daug optimistiški pasakojimai. Vienas pasakojimas apie savimi pasitikintį, iniciatyvų individą, kuris pats priima sprendimus ir taip stiprina visuomenę ir valstybę. Antrasis pasakojimas apie rinkos ekonomiką, kuri yra ne tik veiksmingiausia, bet ir teisinga, atvira visiems individams ir yra jų visų gerovės pamatas. Mes perimame jau senstantį išitikinimą, kad iš visų visuomenių ir valstybių, kokios tik egzistavo, dabartinės Vakarų visuomenės ir valstybės, nors ir netobulos, yra pačios geriausios, laisviausios, teisingiausios, savikritiškiausios ir labiausiai pasirusios daryti reformas. Su tuo sutikti nelabai galima. Žinomas mokslininkas S. P. Huntington (1996) tvirtina, kad Vakarai turi daug vidinių problemų: žemi ekonominio augimo tempai; demokratijos stagnacija; valstybės valdomumo deficitas; prastėjanti darbo etika. Bet svarbiausia yra tai, kad „nenukrypimas“ nuo jau žinomų (taip pat ir savo netobulumu) praktikų žada ne tik tai, kad bus ugdomi žmonės, kurie nebus pasirengę veikti naujomis aplinkybėmis, bet ir tai, kad nebus kuriami nauji plėtros scenarijai.

Praktika rodo, kad skirtingi reformų įgyvendinimo būdai lemia ir skirtingus rezultatus. Puikus pavyzdys – skirtinga ekonomikos liberalizavimo sėkmė šalyse, kurios pasirinko radikalų Tarptautinio valiutų fondo scenarijų („Vašingtono konsensusa“), ir šalyse, kurios pasuko nuoseklesnių reformų keliu. Reformų sėkmės požiūriu radikali privatizacija Čekijoje ir Rusijoje toli gražu ne-

prilygsta Vengrijos ir Kinijos sėkmei, nors jų starto galimybės buvo beveik priešingos. Taip pat būtina pastebėti, kad radikalių reformų šalininkai visada teisinasi, jog jų siūlomos programos niekada iki galo neįgyvendinamos. Reikalo esmė, matyt, ta, kad radikalių permainų pradinio etapo sėkmė netampa kito kaitos etapo sėkmės garantija, priešingai, bloškia visuomenę atgal jei ne ekonominiu, tai socialiniu požiūriu, todėl neturi plėtotės pratęsimo perspektyvos.

Reikia pridurti, kad nacionalinės plėtros scenarijai ir programos tarpusavyje glaudžiai susiję, visose srityse atsiranda tinklinės struktūros, kurios pradeda diktuoti savo logiką. Šią situaciją kritiškai nagrinėja Nobelio premijos (2001 m.) ekonomikos srityje laureatas J. E. Stiglitz (2002). Ne visada globalinių tinklų logika yra palanki šalies strateginiams tikslams, ką reikia žinoti ir atitinkamai koreguoti raidos strateginius scenarijus bei programas.

Svarbi išvada visiems esamiems ir būsimiems „minčių fabrikams“: norint pasiekti geresnių tiek valstybės, tiek jos svarbiausių sektorių raidos rezultatų, būtina, kad siūlomi ir praktiškai taikomi strateginiai sprendimai išsiskirtų rezonansiniu poveikiu, o ne jiems atlikti išnaudotos energijos dydžiu ar poveikio tiesmukiškumu, o savo topologine konfigūracija ir architektūros simetrija.

Tuo tarpu Lietuvoje jau susiklostė tradicija, kad strateginius sprendimus rengia ir priima tik valdžios institucijos, t. y. jose dirbantys valdininkai ir politikai. Kūrybingojo elito potencialas, visų pirma politikos ir valdymo, lieka beveik nepanaudotas. Išimtį sudaro visuomeninės tarybos ar komitetai. Bet to nepakanka, kad valstybė ir visuomenė sparčiau ir, svarbiausia, negrižtamai modernėtų, neprarastų savo tapatumo ir išliktų konkurencingos.

Kai „minčių fabrikai“ paspartins savo veiklą ir taps neatskiriama valstybės strateginio valdymo sistemos dalimi, prasidės naujas plėtotės etapas. Jis bus įmanomas dėl susidariusios naujos valdymo ir sprendimų priėmimo grandinės: nauja, platesnį kontekstą apimanti strateginė informacija – kitoks aplinkos matymas – kita tikslų sistema – kitas išteklių rinkinys – kitas tikslo įgyvendinimo scenarijus – kiti rezultatai.

Jei moderni (ar taip save pristatanti) valstybė neturi savos strateginio valdymo sistemos ir konceptualios žvalgybos (prognozavimo), ji tampa svetimos strategijos įkaite, strateginio valdymo objektu, o ne subjektu. Kad to neatsitiktų, Lietuvai svarbu turėti kuo platesnį „minties fabrikų“ tinklą – tai yra modernių tyrimo intencijų, kuriose dirbtų žymiausi šalies kūrybingojo elito atstovai. Vakarų šalių pastarųjų 30–40 metų patirtis rodo, kad tokiems „minčių fabrikams“ būdingas visai kitas nei ministerijų ir žinybų, taip pat vyriausybės valdininkų mąstymo ir apibendrinimo lygis. „Minčių fabrikai“ peržiūri ar randa naujų, neištyrinėtų geopolitinių, strateginių, geoekonominių, technologinių, vadybinių šalies galimybių, kurios galėtų sudominti pagrindinių valstybės sektorių vadovus, siekiant geresnės raidos kokybės. Lietuvai turėtų būti ypač svarbūs tokių „minčių fabrikų“ (strateginio tyrimo centrų) darbo rezultatai: taikant naujausius tyrimo metodus, strateginę analizę ir sintezę

gauti įvairių valstybės ir jos pagrindinių sektorių valdymo schemų, metodų variantai, įvertinimai, projektai, teorijos (koncepcijos), rekomendacijos, išpėjimai, perspektyviniai planai, statistinės suvestinės, įvairios prognozės, metodų aprašymai, testai, analizės ar tiesiog naujos idėjos.

Svarbi „minčių fabrikų“ funkcija – ne moksliniai tyrimai, bet, viena vertus, ryšys tarp žinojimo ir valdžios, kita vertus, svarbių sričių politikos kūrimas. Tai galėtų būti pramonės ar viso šalies ūkio konkurencinės politikos kūrimas; švietimo ir mokslo sistemos politika; socialinės ir sveikatos apsaugos, kitų sričių strategijos rengimas. Tokia „smegenų centrų“ veikla vadinama politikos tyrimais, kurie atliekami padedant vyriausybei. Išskirtinė šių darbų savybė – ne techninių uždavinių ar problemų sprendimas, o tam tikros srities politikos projektų rengimas.

Pamažu valstybėje atsirastų nauja žinių rūšis – „projektinis žinojimas“, gimstantis sandūroje „politika–valdininkai–mokslininkai (strategai)“. Projektinis žinojimas, ar žinios, gimsta šalia vyriausybinių struktūrų, jų paribio srityse: valdžios institucijos–strateginio valdymo centrai–kūrybinis elitas–biurokratijos elitas.

Iki šiol aukšti valdžios pareigūnai (ministrai, viceministrai, departamentų direktoriai, ambasadoriai) nerodė didelių strateginės analizės ir strateginės sintezės gebėjimų. Šiuo atveju kritikuoti politikų ir valdininkijos elitą nėra prasmės. Bėda ta, kad mūsų visuomenė, jos elitas prastai suvokia strateginio valdymo problematiką, nenumato ilgalaikių valstybės tikslų, be ko visuomenės raida tampa problemiška, ją veikia (ir veiks) išoriniai veiksniai, interesai.

5. Strateginių tikslų–vaizdinių kūrimas, strategavimo kreatyvinės fazės krizės įveikimo perspektyvos

Pasaulinio lygio strateginio valdymo specialistai (P. Drucker, I. Ansoff, H. Mintzberg, M. Porter ir kiti) atkreipia dėmesį į tai, jog valstybėje įdiegti efektyvią strateginio valdymo sistemą galima tada, kai į šį procesą aktyviai įsitraukia visuomenės elitas, tiksliau, kūrybingoji jo dalis. Bet tam būtina, kad pagrindinių sričių elitas – politikos, verslo, valdininkijos, finansų, švietimo ir mokslo, sveikatos ir socialinės apsaugos, krašto apsaugos ir vidaus reikalų, kultūros, žiniasklaidos ir kt. sričių lyderiai turėtų strateginės analizės ir sintezės pagrindus, mokėtų kūrybiškai ir strategiškai mąstyti ne tik savo profesinės srities klausimais, bet ir gerokai plačiau, sugebėtų matyti ne kurios nors siauros srities ateities vaizdą, o matytų visumą, kaip ateities tikslą – vaizdinį (Kotter, 1996).

Tokių strateginių tikslų–vaizdinių kūrimas yra ne lengvas kūrybinis darbas, nes vaizdiniai visada susiję su realiais gyvenimo pokyčiais; kartais juos atskleidžia, kartais (pokyčius) skatina, atsižvelgiant į esamus vaizdinius. Būtina gebėti prisitaikyti prie besikeičiančių išorės ir vidaus sąlygų, išsauganti asmeninius tikslus, kurti geriausių alternatyvų „puokštes“ ir jas derinti. Tokių strateginių tikslų–vaizdinių kūrimas net žymiausiems elito atstovams nėra įprastas dalykas: reikia išma-

nyti strateginį planavimą, valdymą, prognozavimą, turėti metodinių scenarijų rengimo žinių ir praktikos.

Kol kas mūsų kūrybingojo elito atstovai, žinybų (ministerijų) vadovai (administratoriai) vis dar kliaujasi savo išmanymu, kuris tikrai yra aukšto lygio (savo srities), prilygsta pasaulyje žinomiems konkrečios profesijos atstovams. Blogiau ar net visai blogai yra tada, kai šie vadovai (administratoriai), konkrečios profesinės srities lyderiai, bando integruoti savo ir savo kolektyvo darbo rezultatus į platesnį kontekstą. Tiksliau, prognozuoti pasiektų konkrečių (lokalių) rezultatų poveikį visuomenei, jos ateičiai. Neturėdami specialių strateginės analizės ir sintezės žinių, nesusipažinę su strateginio valdymo ir strateginės rinkodaros koncepcijomis, modeliais valstybės ir jos sektorių lygyje, o tik remdamiesi savo intuicija ir sveiku protu, savaime aišku gerų rezultatų pasiekti negali. Ypač norėtusi akcentuoti Lietuvoje dar beveik nežinomą strateginę rinkodarą valstybės institucijų, žinybų ir struktūrų lygmenyje, taip pat teikiamų paslaugų svarbos visuomenei ir jos grupėms įvertinimo požiūriu.

Taigi neturint minėtų žinių ir gebėjimų sunku veiksmingai panaudoti Lietuvos kūrybingojo elito potencialą valstybės ir jos pagrindinių sektorių konkurencingumui, įtakai tarptautinėse organizacijose ir globaliniuose tinkluose didinti.

Kol viso to nėra, vietoj minėto būtino visumos matymo sukuriamas gana siauras ateities matymas. Toks siauras visuomenės tikslų įgyvendinimo ir reikmių tenkinimo požiūris sudaro gal tik procento dešimtasias ar šimtasias dalis. Todėl neproduktyviai švaistomos įvairaus lygio žinybų ir struktūrų jėgos, finansai, technologiniai ir intelektualiniai išteklių.

Kaip reiktų veikti, kad „ateities matymas“ žinybų lygmenyje sudarytų ne dešimtasias visuomenės tikslų ir reikmių tenkinimo procento dalis, o keletą ar net kelio-liko procentų? Būtina sukurti valstybės strateginių sprendimų, projektų rengimo sistemą: šiuolaikinių „minčių fabriku“ tinklą, kuris galėtų tyrinėti susiklosčiusias raidos tendencijas Lietuvos valstybėje ir jos pagrindiniuose sektoriuose. Tada būtų koreguojama strateginių tikslų sistema, įvertinant ne tik finansinių, ekonominių, technologinių tikslų (indikatorių), bet ir socialinių, psichologinių, politinių indikatorių svarbą. Kartu įgyvendinant tokius integruojančius tikslus kaip pasitikėjimas visuomenėje, vidurinės klasės kūrimas. Žinoma, norimą ateitį ir jos tikslus būtina sieti su dabartimi, t. y. su valstybės, tinklinių struktūrų, institucijų, funkcijų, klasterių, ryšių (vidinių ir išorinių, tiesioginių ir grįžtamųjų sistema), taip pat suteikiamų paslaugų ir gaminių asortimento rinkiniais (arba dabar įgyvendinamais tikslais), numatyti sklandų ir veiksmingą perėjimą nuo šiandieninio paslaugų ir gaminių struktūrų ir funkcijų rinkinio prie norimo. Žinoma, dabartinis ir norimas rinkiniai tiek apimtimi, tiek ir sudėtimi gerokai skirsis. Kitaip ir negali būti. Tai yra kokybinio visuomenės, valstybės, verslo augimo struktūrinė išraiška. Tam turi būti rengiami valstybės požiūriu strateginę reikšmę turintys kvalifikuoti scenarijai ir programos.

Šiandien Lietuvos visuomenėje vyraujančią situaciją valdymo požiūriu galima apibūdinti kaip chaotišką (visuotinio nepasitenkinimo, pretenzijų valdžiai ir turtingųjų sluoksniui, jų elgesio motyvams ir vertybėms), kur aiškiai dominuoja konfliktiniai tikslai tarp atskirų gyventojų grupių – politikų, valdininkų, samdomųjų darbuotojų, darbininkų, marginalinio sluoksnio, mokslo ir kultūros atstovų, darbdavių, finansininkų, žiniasklaidos vadovų, pramogų verslo atstovų ir t. t. Chaotišką visuomenės būklę galima paversti jėga, kuri padėtų visuomenei išsikelti naujus raidos tikslus ir sinchronizuoti atskirų posistemių plėtros tempus sudėtingos sistemos (visuomenės) viduje. Pasaulyje tam tikras chaosas, griovimas yra neišvengiami; chaosas ir fluktuacijos mikrolygmenyje yra svarbūs – atskleidžia naujas tendencijas, naujus tikslus makrolygmenyje.

Taigi strateginį valdymą, ypač jo kreatyvinę (kūrybinę) fazę, gali įtvirtinti sinergetikos mokslo atradimai (Синергетическая парадигма, 2004). Sinergetikos teorija teigia, kad tokios sudėtingos sistemos kaip visuomenė poveikis (strategnis sprendimas) turi būti ne energetiškai galingas, o teisingai topologiškai valdomas. Valdymo sprendimo struktūra turi atitikti valdomą sistemą ir norimą pasiekti tikslą. Sinergetinė logika ir mąstymas veikia valdymo sprendimų priėmimo procesą: atliekama galimų alternatyvių visuomenės raidos perspektyvų analizė, akcentuojant mums įdomios vidurinės klasės, ypač jos branduolio, susidarymo tikslą; orientuojamasi ne tik į norimą, bet ir į pasiekiamą ateitį, kaip tikslą; skatinamas supratimas, kad ateities matymas leidžia parengti ateities plėtros scenarijus, įvertinant ir geoekonomikos siūlomas programas, naujų efektų gavimo galimybę mūsų verslo struktūroms, valstybės institucijoms. Sinergetika tvirtina, jog egzistuoja ribotas tolesnės plėtros galimybių rinkinys, diskretinis evoliucionuojančių struktūrų – tikslų spektras. Išėjimai į ateitį yra „siauri“.

Sinergetiniu požiūriu svarbiau, kad egzistuojantys evoliucijos „koridoriai“ daugelyje valstybių ir visuomenių lieka neįgyvendinti. Taip atsitinka, kai nesugebama chaoso aplinkoje orientuotis į sistemos koherentiškumą. Koherentiškumas suprantamas kaip struktūrų, įeinančių į mūsų tiriamą sistemą, raidos tempų derinimas difuzinių procesų dėka, kurie reiškiasi chaoso aplinkoje. Koevoliucijos procesas vyksta šuoliais, pereinant nuo vieno tikslo-atraktorius prie kito. Tokio perėjimo pavyzdys ir dabartinės Lietuvos siekiamybė yra ilgalaikių (nesprendžiamų) konfliktų suskaldytos visuomenės, kurioje didėja turtinė, kultūrinė ir emocinė įtampa (praraja), transformavimasis į modernią, greitai konfliktus sprendžiančią visuomenę, kai socialinį priešiskumą, negiamą sinergiją „sugeria“, o teigiamą „spinduliuoja“ vidurinioji klasė.

Šiuo požiūriu lengviau paaiškinti „naujos raidos kokybės“, kaip tikslo, turinį valstybės ar pagrindinių sektorių lygmenyje. Pavyzdžiui, norint išvengti beprasmių ginčų, kuris sektorius valstybės raidos procese yra svarbesnis, galima pasitelkti holistinį principą ir holistinį mąstymą, kurie padeda kontekstualizuoti žinias, taikyti bendrus integracijos, koevoliucijos ir darnios plėtros

dėsnius. Dinamiška kokybiška visuomenės plėtra galima tik tada, kai laikomasi evoliucinio holizmo principo, paprastas struktūras sujungiant į sudėtingas. Tokių sudėtingų sistemų (visuomenės ar jos grupių) plėtros trajektorijų modeliavimas yra galimų plėtros būdų ir tikslų numatymas.

Neneigiant ekonomikos augimo tempų svarbos visuomenės raidai, kaip vieną iš galimų modernios visuomenės tikslų galima būtų pasiūlyti kurti vidurinę klasę, apibrėžiant jos dydžio ir pajamų vienam atstovui dinamiką per konkretų 5–7 metų laikotarpį. Būtent vidurinė klasė – visuomenės daugumą sudarantis „socialinių giminaičių“ sluoksniu – yra ne tik konkurencingo verslo, bet ir konkurencingo švietimo ir mokslo, sveikatos apsaugos, socialinio draudimo, kultūros ir meno, krašto apsaugos, teisinės sistemos, žiniasklaidos ir pan. varomoji jėga. Vidurinė klasė gali „priimti“ strateginio valdymo signalus. Ne mažiau svarbu ir tai, kaip paskatinti jos kūrybingojo branduolio (vos kelių jos procentų) sudarymo procesą, kuriuose valdomos sistemos „taškuose“ reikia numatyti ypatingą valdymo signalų (komandų) poveikį, koks turėtų būti jų pobūdis ir kryptys?

Nauja plėtros kokybė strateginio valdymo filosofijos ir metodologijos požiūriu skatintų ne tik išgryninti ilgalaikius tikslus-vaizdinius, bet ir ieškoti būtinų išteklių šiems tikslams pasiekti.

Išvados

Kad strateginis efektas neliktų tik laukiamas, svarbu savo pastangas nukreipti šiomis kryptimis:

- aiškintis antistrategiškumo priežastis, prioritetą teikti strateginiams tikslams;
- apibūdinti modernizuojantį valstybės vaidmenį;
- kurti strateginio valstybės valdymo sistemą;
- skatinti visumos matymo būtinybę, net ir vyraujant chaoso sąlygomis projektuoti visumos dalių koherentiškumo perspektyvą;
- ieškoti strategų sudėtingoje, formaliai subordina-cijai nepaklūstančioje jungtyje: mokslininkai–politikai–valdininkai;
- puoselėti „minčių fabriką“ veiklą.

Taikant strateginės sintezės principą valstybės valdymo sistemoje būtų ne mechaniškai sujungiamos atskirų ministerijų ir žinybų parengtos raidos strategijos (būtent taip iki šiol daroma Lietuvoje), bet priešingai, ministerijos ir savivaldybės gautų kūrybinę užduotį: iš jau parengto visumos strateginio tikslo-vaizdinio sukurti savo kuruojamos srities ateities tikslą-vaizdinį ir jį detalizuoti kaip strateginę programą ar plėtros scenarijų.

Visumos matymas 10–15–25 metams į priekį gali lemti veiksmingesnes strateginių galimybių išvalgas, numatyti būtinus strateginius manevrus valstybės lygmenyje, kai bus atsisakoma „vijimosi strategijų“ ir ieškoma naujų sprendimų, technologijų, medžiagų, gamybos organizavimo būdų, finansavimo ir valdymo schemų, visuomenės posistemų raidos derinių, taip atrandant dar nežinomas plėtros trajektorijas.

Net jei plėtra vyksta sėkmingai, kyla smukimo ir griovimo grėsmių. Žinomas sociumo „gyvybės ciklas“:

pakilimas–stagnacija–pakilimas. Norisi tikėti, kad mūsų aptarta strateginio valdymo proveržio koncepcija ir jos įgyvendinimas disonuos su „gyvybės ciklo“ ritmu ir padės išvengti kraštutinių neigiamų raidos rezultatų, iš anksto numatant gresiančius, dažnai neišvengiamus pavojus ir priemones jiems neutralizuoti.

Gauta 2005 10 10

Pasirašyta spaudai 2005 11 05

Spausdinti rekomendavo: prof. A. Marčinskas,
prof. A. Seilius

Literatūra

- Daniliauskas, J., Janeliūnas, T., Kasčiūnas, L., Motieka, E. (2005). *Šiaurės šalių geostrateginė svarba Lietuvai*. Vilnius: Eugrimas.
- Grėbliauskas, A., Smilga, E. (1999). Valstybės strateginio valdymo koncepcijos kontūrai. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, t. 11.
- Grėbliauskas, A. (2002). Strateginis valstybės valdymas: nacionalinių tikslų identifikavimo sinergetinis aspektas. *Ekonomika* 57: 16–29.
- Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York: A touchstone book.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Fukuyama, F. (1999). *The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. New York: Free Press.
- Kotter, J. (1996). *Leading Change*. Harvard: Harvard Business School Press.
- Kuzmickas, B. (2003). Kaip apibūdinti dabartį? *Politologija* 3: 3–20.
- Laurėnas, V. (2001). *Normalios politikos genezės atvejais. Lietuvos politinės sociologijos studija*. Klaipėda: KU.
- Laurinavičius, Č., Motieka, E., Statkus, N. (2005). *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*. Vilnius: LII.
- Laurinavičius, Č., Motieka, E., Statkus, N. (2003). *Geopolitiniai kodai*. Vilnius: VU.
- Smilga, E., Čičinskas, J. (2003). The Problems of Lithuania Integration into the EU and Global Economy. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai* 26. Kaunas: VDU.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its Discontents*. New York, London: W. W. Norton and Company.
- Trout, J. (2004). *Trout on Strategy*. New York: McGraw-Hill.
- Vilkas, E. (2004). Nobelio premijos laureatai ir Lietuvos varguoliai. *Veidas* 44: 10.
- Кочетов, Е. (1999). *Геоэкономика: освоение мирового экономического пространства*. Москва: Бек.
- Синергетическая парадигма. (2004). Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. Москва: Прогресс-Традиция.

THE PROBLEMS OF THE STRATEGIC EFFECT IN LITHUANIA

Edmundas Smilga, Vaidutis Laurėnas

S u m m a r y

The article deals with the problems of the strategic effect of Lithuania's development. The strategic effect has been defined by the authors as the success of the assessment, prediction, and management of the irreversibility conditions of the state and society development that is measured by the ability of the state and the society to react to any impediment to the development without endangering the quality of life. Even the most successful development will not manage to avoid the

threat of decline and destruction. A well-known „life cycle“ of the social environment is the following: a rise – a fall – stagnation – another rise. The authors are fully aware of the fact that the problem of the strategic effect is characteristic of all countries to some or other degree. In Lithuania, however, the present state government practice, the discretion of strategic planning, the shortage of „brain centres“, the routine of strategist recruiting, as well as vastly limited abilities of the society „to receive“ strategic signals, interfere with the achieving of any major effect of irreversible development; over a short period of 15 years, Lithuania has been thrown back a number of times, and there are no guarantees that the experience will not repeat in the future.

The article emphasises the deficiencies in the integration of the strategic thought and in new aims-visions, as well as the domination of populist anti-strategic policies in Lithuania. On the conceptual level, the authors argue against the usual route of a mechanical merger of developmental strategies worked out by different ministries and departments (as has been practiced in Lithuania until the present time), and for a creative task for ministries and municipalities of working out a strategic programme, or a scenario, for separate fields of development on the basis of the national strategic aim-vision.

The authors trust that the concept of the breakthrough of the strategic management and its implementation, as

discussed by them, will be in contrast to the rhythm of the „life cycle“ and will contribute to the avoiding of the extreme negative results of the development by the preliminary prediction of potential, often unavoidable, dangers and by the provision of measures to neutralise the negative factors.

To put the strategic effect into practice, it is important to channel the efforts in the following directions:

- to prioritise strategic aims;
- to define the modernising role of the state;
- to construe the system of strategic state government;
- to work out a new approach to the necessity of holistic thinking, and to design the perspective of coherence of the components of the whole, even under the dominating chaos conditions;
- to look for strategists in a complex combination of researchers – politicians – officials that rejects any formal subordination;
- to foster the activities of „thing-tanks“.

The authors also suggest initiating a wider discussion on the following subject: should Lithuania, that is not characterised by high developmental standards, follow the well-trodden path of highly developed countries in order to achieve the irreversibility of the development, or are any other scenarios of catching-up with them a possibility?